

Wintertellingen van roofvogels in Vlaanderen 1998-2002

MARC HERREMANS

Inleiding

Onder de niet aflatende impuls van Eddy Gaddeyne als trekker van de roofvogelwerkgroep 'Milvus' werd in Vlaanderen vanaf 1985 het tellen van roofvogels in de winter sterk gestimuleerd. Vanaf 1997 werd er een handleiding verspreid en werden de tellingen opgevraagd met formulieren. Dit was een project met een heel sterk 'vanuit de buik' gehalte dat op vele manieren zijn eigen lokale invulling kreeg door de vele vrijwilligers die er enthousiast aan deelnamen. Dit artikel bespreekt zowel aspecten van de participatie (beleving/beweging) als van de pogingen tot analyse van de gegevens.

Methoden

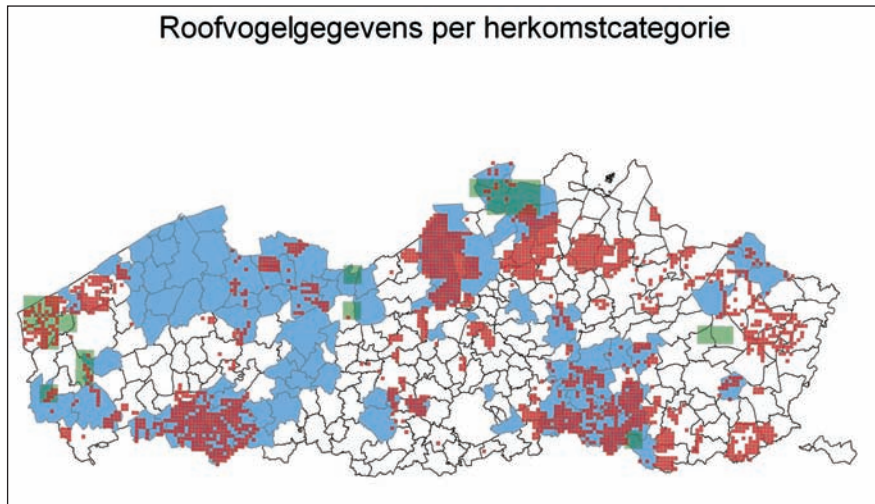
De handleiding (Gaddeyne 1997) voorzag in een keuze tussen twee types tellingen: enerzijds "gebiedsdekkende" en anderzijds (punt)transecten. De handleiding was duidelijk voorzien van kanttekeningen die de verdiensten van beide erg verschillende benaderingen verduidelijkte. Op het rapportageformulier was echter niet de nodige ruimte voorzien om aan te geven welk type telling toegepast was. Dat gaf aan de tellers helaas de indruk dat dit een vrij onbelangrijk detail was. Elk jaar werd een simultaanteldag voorgesteld in putje winter, maar ook wintergegevens buiten deze periode werden gretig ingezameld.

Resultaten

Voor de vijf winters 1997-'98 tot 2001-'02 werden de formulieren in pakket aangeleverd aan Natuurpunt Studie, waar gezorgd werd voor de invoer in een databank waarover we een poging kunnen ondernemen tot rapportering.

Mensen: deelname als beleving en beweging
De deelname was bewonderenswaardig sterk, bijna over heel Vlaanderen, zij het met grote lokale variatie in intensiteit. (Figuur 1).

Er bereikten ons gegevens van minstens 410 waarnemers; minstens omdat sommige "groepen" data instuurden zonder opgave van de individuele waarnemers; de lijst van de waarnemers is te vinden op de

Figuur 1. Deelname tussen 1998 en 2002 aan de mid-winter roofvogeltellingen. Rood: gegevens aangeleverd per kilometerhok, groen per 5x5 km hok en blauw per gemeente.

Figure 1. Participation between 1998 and 2002 in the mid-winter raptor counts, Red: data supplied per kilometre square, green per 5X5 km square and blue per community (gemeente).

website www.natuurpunt.be/roofvogelnummer. Als we twee waarnemers die samen op een dag vier kilometerhokken afspeuren verrekenen als 8 "persoon-hok-dagen", dan presteerden de waarnemers samen in dit project gedurende de vijf winters ca. 17.664 persoon-hok-dagen observaties. A rato van ca. 20 minuten per hok loopt dit voor alle waarnemers samen dus op tot bijna 6000 uren veldwerk. In 1999-2000 werd in het project de meeste inspanning geleverd en in 1998-1999 het minste: toch bevat de databank ook voor dit jaar nog gedetailleerde informatie voor 1265 kilometerhokken.

De belangstelling voor roofvogels is duidelijk heel groot in Vlaanderen en veel mensen zijn te mobiliseren voor een activiteit rond roofvogels. Dat is reden genoeg om in de toekomst voort te gaan met activiteiten rond het waarnemen van roofvogels in de winter met de nadruk op beleving en beweging.

De jammerlijke vergissing van het voorbije project lag er in om van een zo wazig protocol te verwachten dat de gegevens ook nog op eenvoudige wijze nuttig zouden zijn bij de monitoring van roofvogels, maar daarover handelt het volgende hoofdstuk.

Roofvogels

In de praktijk bleken de meeste waarne-

mers zich te beperken tot het doorgeven van een lijstje met welke roofvogels waar gezien werden. Het detailniveau van de opgegeven plaatsaanduidingen varieerde van kilometerhok via 5x5km-hok tot (deel)gemeente. Sommige tellingen gebeurden te voet, andere met (brom)fiets of auto, en slechts in een minderheid van de gevallen werd het vervoermiddel ook gespecificeerd. De zoektijd, afgelegde afstand of uitgekamde oppervlakte werden in de meeste gevallen niet opgegeven. Ook veel "losse waarnemingen" van roofvogels werden als onderdeel van dit project aangeleverd. In lijn met het enthousiasme en de ruimdenkendheid waarmee het project gestuurd werd, werden ook van alle reeds langer lopende roofvogeltellingen (vb. Oostkust, Antwerpen Linkeroever-Beveren, Zuid-West-Vlaanderen regio Kortrijk, ...) onafgezien van hun protocol de gegevens mee opgenomen. Wanneer geen roofvogels gevonden werden in een bepaald gebied (nulwaarnemingen), werd dit kennelijk vrijwel nooit doorgegeven. Algemeen werd het project dus eerder als een bijbelse instructie opgevat en uitgevoerd, nl. "gaat en tel de roofvogels" met onvoldoende gevoel voor de noodzaak om ook een inspanningsnoemer te registreren (zie kadertekst).

Na een zekere wachttijd van "wat nu met deze gegevens", kwam de stapel data uiteindelijk bij mij aanvlagen met de opdracht 'om er iets moois van te maken'.

Met mijn welgemeende dank voor het vertrouwen, maar het moet vooraf natuurlijk duidelijk gesteld worden dat de mogelijkheden van de tovenaar met dit materiaal beperkt waren. Toch heb ik geprobeerd een paar ruwe kengetallen af te leiden die mis-

schien in een verre toekomst nuttig kunnen blijken om grote veranderingen in de roofvogelstand aan af te toetsen.

De waarnemingen van de zeldzamere soorten werden opgenomen in Faveyts 2007 (elders in dit nummer). Hier bespre-

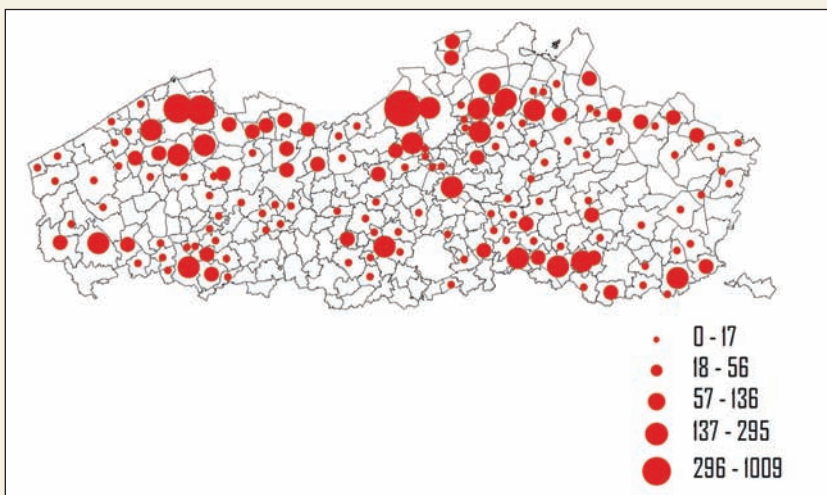
ken we verder enkel de algemeenste soorten: Buizerd *Buteo buteo*, Torenvalk *Falco tinnunculus*, Sperwer *Accipiter nisus* en Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*. In totaal werden van deze soorten 12.644 exemplaren opgetekend in de vijf winters.

Zoekinspanning en nulwaarnemingen.

Voor een algemene vogel is het perfect voorspelbaar dat die in elke gemeente van het land gevonden kan worden. Toch komen zelfs algemene soorten niet overal even talrijk voor. Om die verschillen in cijfers te vatten is het beantwoorden van de vraag "in welk aantal heb je de soort gevonden" geen voldoende criterium. (Figuur 2)

Ik kan bijvoorbeeld perfect voorspellen dat vanuit mijn tuin een Buizerd, een Rode wouw *Milvus milvus* en een Zeearend *Haliaeetus albicilla* kunnen waargenomen worden. De vraag is dus niet of ze er ooit kunnen gezien worden, wel wanneer (na hoeveel waarnemingstijd) dat zal gebeuren. Voor de eerste soort is die klus snel geklaard, voor de laatste zou het wel eens best kunnen dat ik het niet meer zelf ga kunnen meemaken. M.a.w. om verschillen in talrijkheid goed te vatten moet het succes om iets te vinden nauwkeurig uitgedrukt worden t.o.v. de geleverde zoekinspanning. Die zoekinspanning kan dan uitgedrukt worden bv. in tijd of in afgelegde afstand of onderzochte oppervlakte. Dus een gegeven "ik ben zondag op pad geweest in gemeente X en heb er drie Buizerden gezien" bevestigt enkel dat de soort daar voorkomt (wat we al konden voorspellen, gezien de ruime verspreiding van deze soort). Veel zinvoller wordt het als je kan melden dat je die vogels hebt gezien op 15 minuten wandelen of op 6 kilometer fietsen of bij het uitkammen van 5 ha.

Een ander probleem om de gegevens correct te relateren tot de zoekinspanning is dat waarnemers enkel gegevens instuurden wanneer ze roofvogels gezien hadden, en zelden of niet wanneer ze niets gezien hadden. Vooral voor die Zeearend op de tuinlijst wil je toch weten wat de waarnemingskans is, vooraleer je dag na dag in mijn tuin komt postvatten? Dus moet je niet alleen documenteren als er eens eentje gezien wordt, maar vooral ook al de tijd dat je vruchteloos hebt moeten wachten en speuren. Om kwantitatieve gegevens bruikbaar te kunnen verwerken zijn ook nulwaarnemingen nodig mét de omvang van de tevergeefs geleverde inspanning.

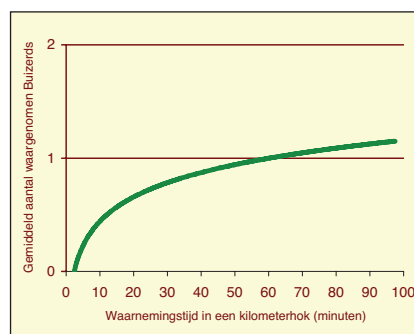
Figuur 2. Het aantal Buizerden *Buteo buteo* per gemeente gemeld over de vijf winters. De aantallen hebben veel meer te maken met de zoekinspanning dan met de talrijkheid van de Buizerd. Hoe meer waarnemingstijd door hoe meer waarnemers in hoe meer jaren, hoe meer vogels in totaal opgemerkt werden. In de gemeenten 'zonder vogels' werd vrijwel steeds gewoon niet gekeken.

Figure 2. The number of Common Buzzards *Buteo buteo* per community reported over the 5 winters. The numbers have much more to do with the effort made than with the abundance of Common Buzzard. If more observation time is spent by more observers in more years then more birds are seen in total. In the communities 'without birds' practically no observation was done.

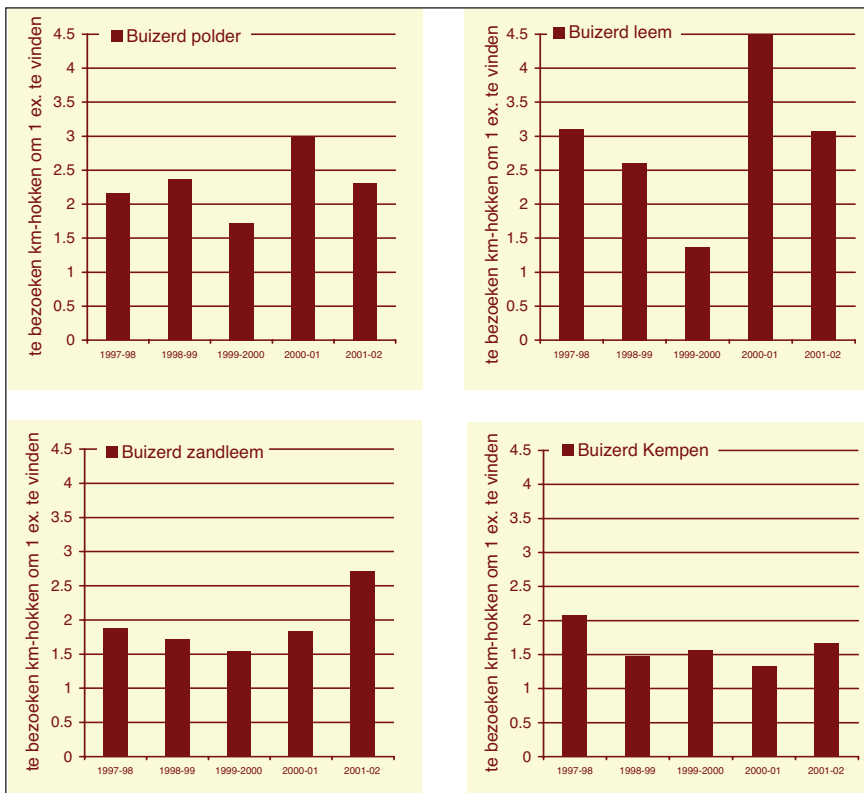
Na veel wikken, wegen en vruchteloos proberen, werd uiteindelijk het "aantal vogels per gemiddeld bezoek aan een kilometer-hok" weerhouden als criterium om de inspanning van zo veel mogelijk van de gegevens tegen uit te drukken. Hoe een gemiddeld bezoek aan een kilometerhok er uit zag konden we bepalen aan de hand van de informatie die sommige waarnemers aanleverden i.v.m. hun tijdsinvestering. Op basis van 2710 gedocumenteerde bezoeken aan een kilometerhok bleek dat men per bezoek gemiddeld 19 minuten aan een kilometerhok besteed had (variatie 1-180 minuten, standaardafwijking 15

Buizerd *Buteo buteo* met Bonte Kraai *Corvus cornix* (Foto: Gerard Mornie)

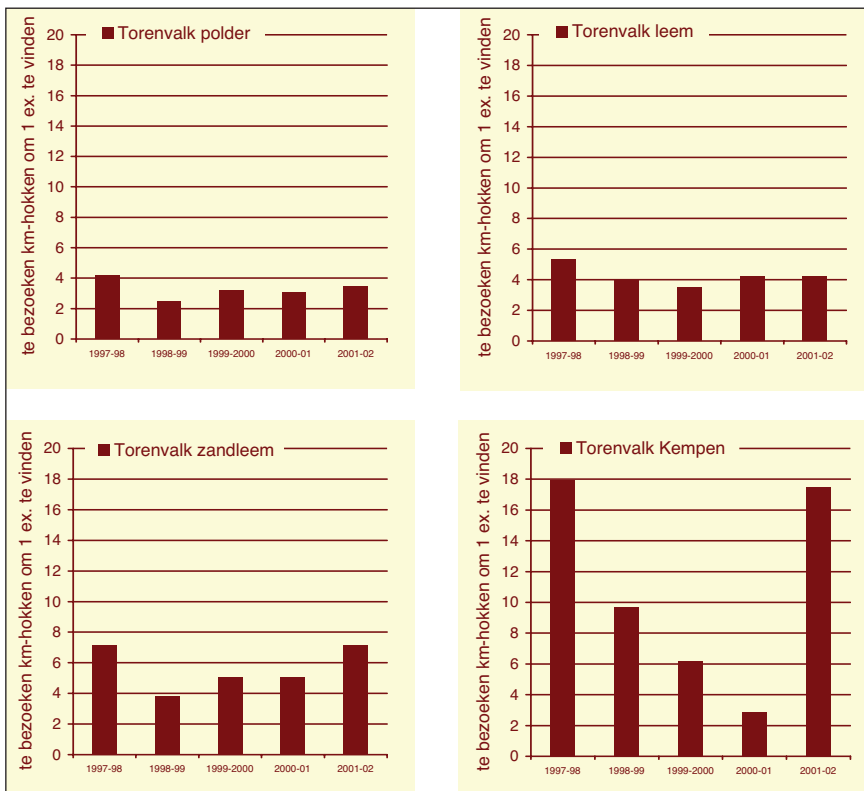

Figuur 3. Verband tussen de waarnemingstijd in een gemiddeld kilometerhok in Vlaanderen en het op die waarnemingstijd te verwachten aantal Buizerden *Buteo buteo*. In de periode 1998-2002 moest de gemiddelde deelnemer aan het roofvogelproject in Vlaanderen in de winter gemiddeld een uurtje spenderen in een kilometerhok om een Buizerd waar te nemen. Figure 3. Relationship between the observation time in an average kilometre square in Flanders and the number of Common Buzzards *Buteo buteo* expected to be seen for that observation time. In the period 1998-2002 the average participant would have needed to have spent an average of about an hour in a kilometre square to see a Common Buzzard.

Figuur 4. Variaties in aantallen van Buizerd *Buteo buteo* per ecoregio en per jaar (merk op dat het aantal te bezoeken hokken om een vogel te vinden is weergegeven, dus kleinere balkjes wijzen op meer vogels).

Figure 4. Variation in numbers of Common Buzzard *Buteo buteo* per eco-region and per year (N.B. the number of squares to be visited to have seen a bird is shown, thus smaller bars indicate more birds).

Figuur 5. Variaties in aantallen van Torenavalk *Falco tinnunculus* per ecoregio en per jaar.
Figure 5. Variation in numbers of Common Kestrel *Falco tinnunculus* per eco-region and per year.

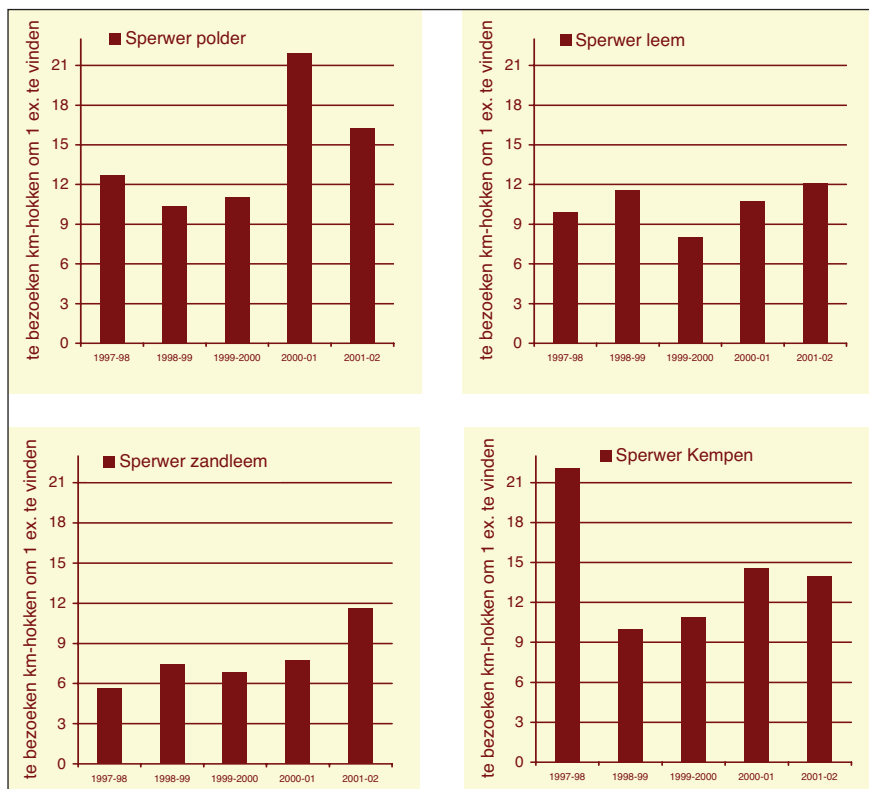
minuten). Die tijd was bovendien niet helemaal gelijk per ecoregio: in open landschappen als de Polders en de Leemstreek werd gemiddeld wat minder tijd besteed per kilometerhok en in gesloten landschappen als de Kempen wat meer. Vermits er een verband is tussen de zoektijd in een kilometerhok en het aantal waargenomen roofvogels (Figuur 3), werd er uiteindelijk gewerkt met gegevens uitgedrukt per "standaardbezoek van 20 minuten aan een kilometerhok". Voor elke soort werd in elke ecoregio het verband tussen waarnemingstijd en waarnemingskans bepaald om de (bepaalde) omrekeningsfactor te bepalen en toe te passen. Gegevens van slaappleaatsen werden niet in rekening gebracht voor deze berekeningen. Vermits er grote verschillen zijn in dichtheden van roofvogels tussen de ecoregio's, en we geïnteresseerd waren in jaarvariatie, worden de gegevens afzonderlijk weergegeven per ecoregio en per jaar.

In de Kempen en de Zandleemstreek werden de meeste Buizerden aangetroffen. Gemiddeld moest men er één tot twee kilometerhokken bezoeken om een Buizerd vast te stellen. In de Polders en de Leemstreek diende men hiervoor bijna dubbel zoveel kilometerhokken te bezoeken (Figuur 4). Het valt ook op dat er relatief weinig jaarvariatie is in de gebieden met meer vogels (Kempen, Zandleem) en meer jaarvariatie in gebieden met minder vogels. Goede en slechte jaren vallen dus sterker op in regio's waar minder vogels voorkomen. (Figuur 4).

Torenavalken daarentegen werden in open landschappen zoals de Polders en de Leemstreek duidelijk het talrijkst getoet, in de bosrijke gebieden van de Kempen opvallend weinig. Ook hier zien we weer de grotere stabiliteit van de aantallen in kerngebieden met meer vogels en toenemende jaarvariatie in meer marginale gebieden met minder vogels (Figuur 5).

Sperwers werden in de winter het meest opgemerkt in de Zandleemstreek en het minst in de Polders. Ze werden ook relatief weinig opgemerkt in de Kempen. De jaarvariaties zijn bij deze vogel-eter relatief beperkter dan bij de overige drie soorten die veel muizen in het dieet hebben. (Figuur 6).

Blauwe Kiekendieven zijn schaars geworden in Vlaanderen in de winter, en er is grote variatie tussen de ecoregio's. Verreweg de meeste komen voor in de

Figuur 6. Variaties in aantallen van Sperwer *Accipiter nisus* per ecoregio en per jaar.
Figure 6. Variation in numbers of Sparrowhawk *Accipiter nisus* per eco-region and per year.

Polders en in sommige jaren ook in de Leemstreek en de Kempische heidegebieden. In andere jaren ontbreken de vogels hier echter volledig. Zoals bij de andere soorten is de jaarvariatie in het kerngebied (Polders) relatief beperkt, maar in de meer marginale gebieden wordt die variatie zeer groot: van even talrijk als in de Polders tot volledig afwezig. In de winters 1997-98 en 2001-2002 waren er heel weinig Blauwe Kiekendieven in Vlaanderen. In de overige winters in de marginale gebieden minstens 5x zo veel.

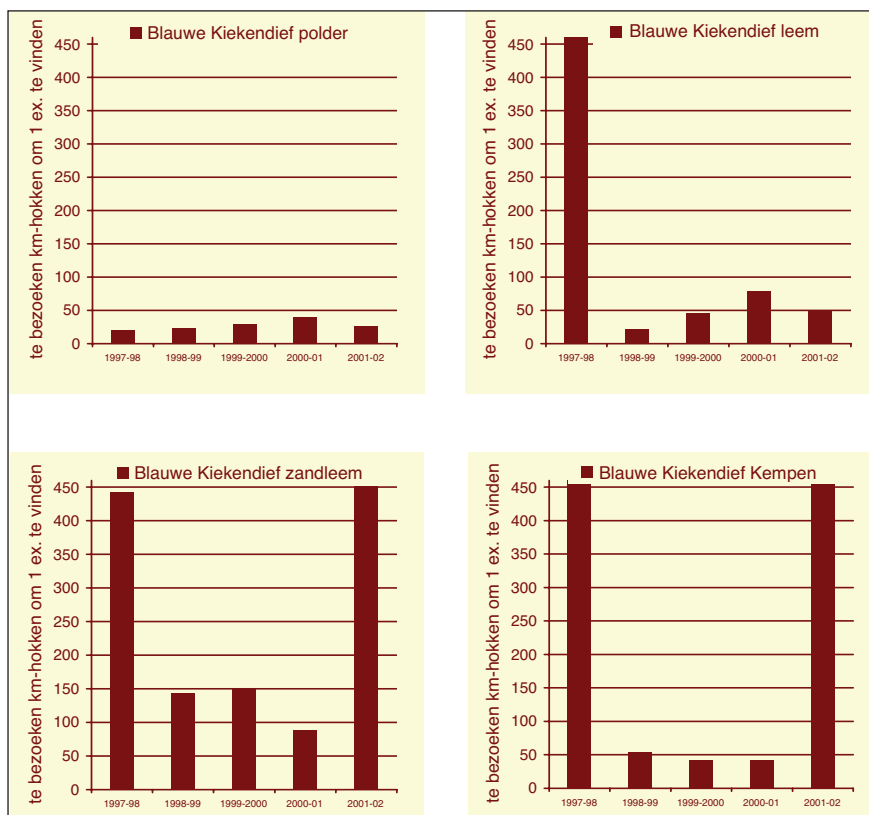
Voor de drie soorten die een belangrijk aandeel muizen in het dieet hebben blijkt telkens de jaarvariatie in gebieden waar de soort talrijker voorkomt minder groot te zijn dan in gebieden waar ze maar marginaal aanwezig is. Dat sluit aan bij de theorie dat gunstige gebieden die een hoge densiteit kunnen onderhouden het aantrekkelijkst zijn en eerst opgevuld worden (tot de doorgaans meer stabiele, hoge capaciteit). In marginale gebieden is de draagkracht kleiner en meer variabel, en dat weerspiegelt zich in grotere schommelingen.

Uit deze situatie vloeit een interessante vraag voort, nl. "waar moet je dan best gaan tellen om te weten hoe het gaat met een soort?"

In het kerngebied krijg je met de kleinste inspanning een goed idee over het algemeen populatieniveau, maar om in te schatten of het een goed of slecht jaar was, is de grotere variatie in marginale gebieden meer informatief.

De gepresenteerde cijfers zijn erg ruw en nauwelijks geschikt om een nauwkeurige monitoring van roofvogels in de winter te gaan uitvoeren. Bovendien hangt veel af van de gemiddeld gepresteerde tijd per kilometerhok. Als daar systematisch iets mee gebeurt over de jaren, dan is de vergelijkingsbasis ook aangetast. Toch laten deze cijfers heel ruwe vergelijking toe binnen een paar decennia. Gelijkaardig verzameld cijfermateriaal uit de jaren 1970 zou er vast ook heel anders uitgezien hebben, met veel volle balken van grote zoekinspanning om maar heel weinig roofvogels te vinden.

Op langere termijn willen we een "PTT-light" aanbieden, waarbij gestandaardiseerde punttellingen van roofvogels uitgevoerd kunnen worden. Hou de website www.telme.be in het oog voor een handleiding en gegevensformulier.

Figuur 7. Variaties in aantallen van Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* per ecoregio en per jaar.
Figure 7. Variation in numbers of Hen Harrier *Circus cyaneus* per eco-region and per year.

Torenvalk *Falco tinnunculus* met prooi, Woumen (W) (Foto: Koen Verbanck)

Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* mannetje (Foto: Raymond De Smet)

Dankwoord

Dit project werd uitgevoerd door heel veel vrijwilligers (zie lijst op website www.natuurpunt.be/roofvogelnummer) die er heel veel tijd aan besteed hebben (en er allicht ook veel plezier aan beleefden). Eddy Gadeyne wist hen telkens weer te overtuigen om mee te doen en de gegevens in te sturen.

Jos Vankerckhoven en Guy Bellens voerden al de gegevens in een databank.

Tim Polfliet zorgde voor de kaartjes.

Marc Herremans, Natuurpunt Studie, Coxiestraat 11, B-2800 Mechelen
marc.herremans@natuurpunt.be

Samenvatting – Abstract – Résumé

In dit artikel tracht men de resultaten van wintertellingen van roofvogels te analyseren. Deze gebeurden verspreid in Vlaanderen sinds 1985 (en vooral sinds 1997). Het probleem hierbij is het gebrek aan een standaard waardoor de gegevens zeer divers zijn.

De resultaten worden voor enkele (vrij) algemene soorten bekeken per jaar en per ecoregio. Opmerkelijk hierbij is de stabiliteit in de kerngebieden. De marginale regio's bieden blijkbaar een betere graadmeter om schommelingen in de aantallen te registreren.

Winter counts of raptors in Flanders 1998-2002

In this article an attempt is made to analyse the results of winter counts of raptors. These have been done widely in Flanders since 1985 (mainly since 1997). The problem here is the absence of a standard, so the data is very diverse. The results have been examined for

some rather common species per year and per eco-region. The stability in the main areas is notable. The marginal regions apparently give a better measure of fluctuation in the numbers to register.

Comptages hivernaux de rapaces en Flandre 1998-2002

Cet article tente d'analyser les résultats des comptages hivernaux de rapaces en Flandre. Ces recensements ont eu lieu depuis 1985 (et surtout depuis 1997). A défaut d'une méthode standardisée les données n'ont pu être uniformisées.

Pour quelques espèces (communes) on traite les résultats annuels par région écologique. On remarquera la stabilité dans les noyaux, tandis que les régions marginales offrent une meilleure idée des fluctuations.